

Секція 3
ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ЦІННІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК
УКРАЇНСЬКОЇ ТА СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ

Оксана КІКІНЕЖДІ

*доктор психологічних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
okiki77777@gmail.com*

ЕГАЛІТАРНІСТЬ МІЖСТАТЕВИХ СТОСУНКІВ В
УКРАЇНСЬКІЙ ЕТНОКУЛЬТУРІ: ІСТОРИЧНИЙ РАКУРС

В умовах сучасних воєнних викликів зростає потреба у дослідженні та розкритті самотності української ментальності, збагаченні новою генерацією громадян знаннями про сутність ментального обличчя української цивілізації. Будь-який народ має свої ідеали, цінності, закарбовані в його ментальності – специфічному сприйнятті й тлумаченні світу в системі духовного життя народу, нації. Зміст ментальності обумовлений історичним досвідом, формами і способами вираження інтелектуальних та емоційних реакцій, стереотипами поведінки, архетипами культури. Згідно з К.Г.Юнгом, чоловік завжди трактується як активне і культурне начало, жінка – як пасивна природна сила. Як зазначають вчені, «важливим сегментом політичного менталітету є єдність бінарних опозицій, які виявляються в уявленнях суспільства, станів, політичної еліти, її ціннісних орієнтаціях і ставленнях до держави, влади, права і закону, демократії, свободи, рівності, справедливості...» [3, с. 185].

Кроскультурні дослідження допомагають з'ясувати питання специфіки міжстатевих стосунків: якими є сім'я, виховання дітей, суспільство за умов патріархальних, матріархальних, партнерських, егалітарних (від франц. *egalite* – рівність) взаємин жінок і чоловіків. Історіографія гендеру може розкрити розвиток культури країни, нормативи людських стосунків, статус жінок і чоловіків у сімейному та державному устрою. Гендерний чинник сфокусований на взаємодії жінок і чоловіків на історичних етапах життя етногрупи, на їхній позиції в сім'ї та суспільстві.

Згідно літописів, документальних та історичних джерел специфіка національної сімейно-побутової культури проявляється передусім у високому статусі жінки у родині та суспільстві, хоча сфера її провідної

діяльності і визначалася переважно функцією дітонародження та домогосподарювання. Українка не перебувала на вторинних ролях порівняно зі становищем жінок у Росії чи ісламських країнах. Психології українців як етносу у сімейному житті не властивий був андроцентризм, чоловічий шовінізм. Економічно-правові, релігійні, моральні засади міжстатевих взаємин України-Руси X-XIV ст., викладені у пам'ятках Київської Русі (численні берестяні грамоти, “Слово про Ігорів похід”, “Слово про закон, благодать та істину” Іларіона, “Повчання Володимира Мономаха”, “Руська правда” Ярослава Мудрого тощо) дозволяють стверджувати про високий статус жіноцтва. Історики доводять, що українки, як з вищих, так і нижчих верств населення, при укладанні шлюбної угоди мали рівноправний із чоловіком статус, могли вибирати нареченого та відмовляти батькам або сватам у випадку небажаного майбутнього чоловіка. З XVI-XVII ст. жінка мала право на власну частку у спадщині та її використання.

Слід зазначити, що за часів Козацької республіки подальшого розвитку у шлюбно-сімейних стосунках набули культурні традиції Київської Русі. На основі аналізу архівних документів, автор книги «Українська жінка в XVI-XVII ст.» М.Мірза-Авакянц наводить переконливі факти демократичних традицій у шлюбно-сімейних стосунках: «...тогочасна українка була повноправним членом громадянства, про охорону якого з боку фізичного, морального та матеріального закон дбав так само, як і про чоловіка; товариш, а не рабіня в подружнім житті, іноді ніжна і чула, іноді грубо матеріалістична, захоплена релігійними, науковими та іншими течіями або цілком віддана пілкуванню про свою красу й розваги, врешті, злочинка, але завжди самостійна, з яскравою індивідуальністю, з своєю власною волею, яка може вести однаково і до гарного, і до лихого, але ніколи не буває пригнічена та винищена, як у жінки-росіянки» [цит.: 1, с. 177-178].

Шлюбний договір спочатку укладали усно, а з XVII ст. і письмово, якщо молодим надавали землю у придане, зокрема передавання у спадок лише по жіночій лінії частки землі - *материзни*. Українська жінка у своїх майнових та громадянських правах, крім права отримувати урядові посади та проходити військову службу, майже нічим не відрізнялася від чоловіка. Впродовж XVI-XVII ст., згідно литовських статутів, які діяли того часу в Україні, право на спадщину для всіх доньок було обмежене 1/4 частиною з батьківського майна. Закон охороняв життя жінок. За литовськими статутами, понівечіння або вбивство жінки передбачало вдвічі жорстокішу

кару. Наприкінці XVI ст. жінки брали активну участь у відкритті шкіл, шпиталів, монастирів, благодійних установ.

Про вплив жінки на справи родини свідчить безліч дарчих актів, у яких матеріальна і духовна близькість із чоловіком тісно переплітаються. Адже в правових документах основне смислове послання було: *“Дарую, бо люблю”*. Після шлюбу, посідаючи почесне становище у родині, жінка не втрачала свого титулу, залишала своє прізвище та могла перебирати прізвище чоловіка. Печатка, на якій карбували її герб та ім'я, свідчили про самостійність заможної жінки.

В українській суспільній думці завжди жили ідеї «вольностей», незалежності, демократичність традицій, які особливо поширилися з часів Запорозької Січі, зумовлювали демократичні тенденції у міжстатевих стосунках жінок і чоловіків. За козацьким звичаєм жінка могла врятувати козака від смертної кари, якщо погоджувалась вийти за нього заміж. Досліджуючи історичні джерела суспільного становища руської жінки, Михайло Грушевський зазначав: «...У часи формування Руської держави (а мабуть, і ще скоріше) первісні погляди на жінку як на власність і слугу чоловіка взагалі були вже анахронізмом і держалися лише в пережитках. Староруське право признавало жінку рівноцінною чоловіку, й за вбивство жінки (без вини її) чоловік платив таку ж кару, як за кожного іншого. Бачимо початки й економічної самостійності — зав'язки осібно майна жінки. Зрештою, права членів родини за життя її голови — чоловіка-батька — не нормуються правом, бо майно признається не виключно власністю батька, а спільним майном цілої родини.

Зі смертю батька на перший план виступає мати як голова родини. Розклад родової організації поставив її на становище безпосередньо по чоловікові; опікуна діти дістають лише в тому разі, коли мати виходить вдруге заміж. Образ матері-вдови, розсудної, обов'язкової, зручної й навіть суворої господині або правительки рисується в нашому старому письменстві, як побачимо, сильними рисами. Він сам по собі каже припускати широку участь жінки в справах її родини й за життя чоловіка, і дійсно ми маємо й безпосередні вказівки про широку сферу інтересів і діяльності жінок та досить широку свободу їх... [2, с. 373-383].

Українська сільська культура впродовж сторіч поневолення царською Росією була осередком, у якому зберігалися демократичні традиції, егалітарність (рівність), кордо центричність (Г.Сковорода) у шлюбно-подружніх взаєминах, свобода від поневолення чи силування, паритетність жіночого начала із чоловічим, про що свідчать архетипи Матері, Дитини, Землі у народних символах, обрядах, фольклорі, звичаєвості. У

національній свідомості стать є половинним буттям, оскільки українці смисл сімейного життя вбачають як у пошуку іншої половини, так і у гармонійному спілкуванні з нею.

Відсутність дихотомічних стереотипів маскулінності/фемінності у колективній підсвідомості українців, на відміну від властивих для більшості етнокультур, свідчить про біархатність, поєднання емпатійних, фемінних рис чоловіка з незалежністю, активністю, рішучістю й самостійністю жінки, чоловічі якості якої не затіняють її жіночості. Згідно етнографів та істориків, в національній духовній традиції виробився своєрідний код характеру українки — доброта, розум, мужність, гідність. У шлюбно-сімейних стосунках, які відрізнялись статевовідповідною діяльністю, жінка і чоловік були передусім особистостями. Багато прикладів в українській народній творчості свідчать, що егалітарні цінності міжстатевих взаємин є цілком очевидними на рівні мовлення (наприклад, подружжя – від «дружити», «поділяти Я»; шлюб – від староукр. «злюб», «кохання»; весілля – від «веселитись», «радіти»; одружитись, побратись з...; спільник – від «з половини», «рівноправ'я») [1, с. 182-183].

Отже, історичний ракурс соціостатевих установок в сучасній Україні засвідчує, що вони є відображенням національного характеру міжстатевих стосунків, які історично вибудовувались на засадах рівності, егалітарності, біархатності, високого статусу та пошани жінки в сім'ї та суспільстві. Знання та усвідомлення нащадками прогресивних демократичних традицій предків, що сягають корінням у відродження людської гідності, національної ідентичності, сприятимуть збагаченню суспільної свідомості ідеями повноправності особистості жінки та чоловіка і є провідною соціально-психологічною детермінантою становлення егалітарної особистості, розширення культуротворчого ментального простору на засадах загальнолюдських цінностей – свободи, поваги до прав людини, гідності, справедливості, толерантності, щоб «долучитися глобалізованого «Ми» й водночас зберегти самобутній життєвий світ, відчуття власного національного «Я» (М. Попович) [4, с. 16]. Тому відродження ментальності, прогресивних етнотрадицій і впровадження інноваційних технологій як важливих чинників особистісної та професійної самореалізації статей, демократичного світобачення та громадянського життєздійснення дівчат та юнаків у царині національного буття постає гостро затребуваною проблемою сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Говорун Т., Кікінежді О. Стать та сексуальність: психологічний ракурс. Навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 1999. 384 с.

2. Грушевський М. Історія України-Руси. Київ, 1993. Т. III. С. 373-383
3. Калакура Я.С., Рафальський О.О., Юрій М.Ф. Ментальний вимір української цивілізації. К: Генеза, 2017. 560 с.
4. Попович М. В. Роль філософії у духовному розвитку людства. *Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності*: матеріали III Міжнародної науково-теоретичної конференції, (Житомир, 19–20 травня 2011 р.). Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. С. 16.

Іван ЗУЛЯК

*доктор історичних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,*

Андрій КЛІШ

*доктор історичних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,*

Оксана ЯТИЩУК

*кандидат історичних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна*

РІДНА МОВА – ОСНОВА САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНСТВА (ЗА МАТЕРАЛАМИ ДІЯЛЬНОСТІ ХРИСТІЯНСЬКИХ СУСПІЛЬНИКІВ В ГАЛИЧИНІ НАПРИКІНЦІ ХІХ СТ.)

Рідна мова відіграла, відіграє й відіграватиме важливу роль у самоідентифікації українства. Особливу актуальність вона набула у діяльності християнських суспільників у Галичині наприкінці ХІХ ст. Власне її намагалися популяризувати різноманітні політичні партії, які свою ідеологію ґрунтували на вимогах культурницького характеру, однак найбільшого значення все їй надавали вони.

Тематика публікації є актуальною і на сьогодні, позаяк проблема функціонування національної мови – важлива складова самоідентифікації українства і у наш час, особливо в умовах війни.

Зважаючи на доволі значний масив історіографії, виокремимо праці тих авторів, які безпосередньо дотичні до досліджуваної проблеми, актуальні, мають наукову новизну. Зокрема, Т. Антошевський [1], А. Кліш [2–4], І. Левицький [5], І. Монолатій [6] та інші дослідники. Однак основну